

lijster (in lager gelegen bossen nergens gesignaleerd!), Zwarte tapuit (*Oenanthe leucura*), algemeen op steenhellingen, Zwarte roodstaart, talrijk in Ronda, Rotsmus (*Petronia petronia*), op kale kraterranden, Blauwe rotslijster (*Monticola solitarius*), enkele waarnemingen in ravijnen tussen Ronda en San Pedro, en Alpenkraai (*Coracia pyrrhocorax*), tussen de zeer talrijke Kauwen in de omgeving van de kloof van de Tajo. Op uitgestrekte hoogvlakten hielden zich ook verscheidene Raven (*Corvus corax*) op.

Bij de verkenning van nieuwe oorden dragen vele belevenissen de bekoring van het nieuwe. Maar ook in andere zin staat men vaak voor verrassingen. Een daarvan was onze ontmoeting met de Bosrietzanger, een soort, waaraan ik in Nederland al enige ja-

ren speciale aandacht besteed. In Spanje broedt hij niet en omdat hij in Zuid-Europa, zowel als in Noord-Afrika een meer oostelijke verspreiding heeft, had ik hem bij Torremolinos allerm minst verwacht. Maar daar zaten ze, een stuk of vijf, in de randstrook van enige suikerriet- en gerstakkers en nog wel volop zingend. We hebben ons afgevraagd langs welke route deze vogels de Costa del Sol bereikt hadden.

Een ander probleem werd gevormd door de tortelduiven. Van de gewone Tortelduif zag ik niet alleen zeer lichte exemplaren (*Streptopelia turtur arenicola?*), maar ook opvallend donkere. Bovendien zagen we duifjes, die in hun tekening sterk overeenkwamen met de Lachduif (*S. senegalensis*).

En zo zijn er meer vraagstukjes, die we bij een volgend bezoek hopen op te lossen!

De voorgeschiedenis van een industriegebied

G. L. OUWENEEL.

Nauwelijks vijftien jaar geleden vond de natuurliehebber die zijn domicilie had in de streek welke tegenwoordig wordt aangeduid met „Rijnmond” op betrekkelijk korte afstand van zijn woonplaats een aantal excursiegebieden die tot de meest boeiende van Nederland konden worden gerekend. Inmiddels is deze omstandigheid wel grondig gewijzigd. De Beer, destijds wellicht het rijkste natuurgebied van de gehele delta, bestaat niet meer. De industrie nam in enkele jaren het zo stille Rozenburg in haar bezit en recreatie legde beslag op de Brielse Maas. Stellig zal gedurende de komende decennia het landsschappelijk beeld in de Rijnmond nog méér veranderen dan tot dusver reeds geschiedde, waarbij het is te ho-

pen dat de duingebieden van Voorne en de op dit tijdstip nog grotendeels ongerepte oeverlanden van Putten en de Hoekse Waard kunnen worden behouden. Helaas ziet het er naar uit dat, indien alle geprojecteerde verkeersroutes gereed zijn en de nu reeds zo uitgedijde satellietsteden van Rotterdam zullen zijn uitgegroeid tot een monsterstad met enkele keurig onderhouden groengordels ons slechts zal resten de herinnering aan wat eens was.

Mijn excursieaantekeningen gaan terug tot het begin van de vijftiger jaren. Destijds was er in de onmiddellijke nabijheid van de havenstad nog veel te beleven. Visdiefjes waren gewone verschijningen boven de havenbekkens en stadssingels; Blauwe reigers

broedden nog op diverse plaatsen binnen de gemeentegrenzen en verscheidene stadstorens herbergden Torenvalken. De massale verstedelijking van IJsselmonde was nog nauwelijks aangevangen. Tot in de periferie van Rotterdam wisten wij hoekjes grond waarop orchideeën stonden. Jaarlijks brachten Ooievaars op het nest te Slikkerveer hun jongen groot en de ook nu nog rijke oevergebieden van de Oude Maas herbergden een boeiende flora en fauna. Indien de Rotterdamse natuurliefhebber in die tijd echter dicht bij huis vogels wilde zien, en dan het liefst veel vogels, ging hij bijna vanzelfsprekend naar de in ontwikkeling zijnde industriegebieden ten westen van de Waalhaven. Hier werd een oppervlakte van ruim 700 hectare grond in gedeelten geleidelijk aan opgehoogd teneinde in de toekomst aan de steeds toenemende vraag naar ruimte ten behoeve van de industrie te kunnen voldoen. Het gehele gebied gelegen tussen Oude Maas, Nieuwe Maas en Vondelingenweg had men voor dit doel gereserveerd. Daar het uiteindelijk op de gewenste hoogte komen van deze terreinen een zich over jaren uitstrekkend proces was, gebeurde het niet zelden dat grote percelen grond langdurig aan hun lot werden overgelaten. Doordat de vegetatie zich dank zij de vruchtbare modder uiterst snel kon ontwikkelen (fig. 1), ontstonden op deze percelen wildernissen die hun weerga niet kenden. Mede door de omstandigheid dat aan drie zijden grote industrieën het gebied begrepsden, was het terrein vanuit landschappelijk standpunt bezien ronduit afschuwelijk. Deze industrieën confronteerden ons tevens regelmatig met de labiele status van het vogeldorado. Niet zelden gebeurde het dat midden in de broedtijd door de betrokken instanties werd besloten één van de terreinen verder op hoogte te brengen. Voor talloze legsels en jonge vogels had dit catastrofale gevolgen. Door

de aanwezigheid van gelijksoortige terreinen in de onmiddellijke nabijheid gingen de vogels echter vaak over tot vollegsels. Eens werden wij door een alarmerend paartje Kieviten geattendeerd op enkele hevig piepende pulli van deze soort waarvan alleen nog de kopjes boven de gestadig vloeiende modderstroom uitstaken. Niet dan met grote moeite konden wij de vogels behouden. Overigens waren dergelijke gebeurtenissen slechts zwakke afspiegelingen van de ontmoedigende taferelen die wij enkele jaren later op Rozenburg zouden aanschouwen.

De begroeiing bestond veelal uit Zeeaster, Moerasandijvie (fig. 2) en melde-soorten. Het was echter ook geen uitzondering Zonbloemen, Aardappelen, Tomaten en Koolzaad aan te treffen. Op de vele afscheidingsdijkjes schoten, afgezien van grassen, vooral Brandnetels en Groot hoefblad omhoog. Prachtig waren de veldjes honingklaver die zich hier en daar ontwikkelden. Blevten terreinen voor een langere periode onaangetaast dan kreeg al spoedig het Riet de overhand, op sommige plaatsen afgewisseld door beperkte *Scirpus*-arealen. Zelfs wilgen schoten dan in enkele seizoenen meters omhoog. Zo strekte zich destijds ten westen van de Waalhaven over kilometers een gebied uit dat een aaneenschakeling vormde van kale, steppeachtige vlakten, rietwildernissen, plassen en reeds gedeeltelijk uitgebaggerde havenbekkens. Slechts een enkele weg naar de dorpen Heyplaat en Pernis doorsneed het terrein. En daar de westzijde van de Waalhaven nog niet was bekaad, zodat de onrustige sfeer van ladende en lossende schepen ontbrak, vormde dit gedeelte van de nimmer bevrozende haven gedurende vorstperiodes een altijd geliefde pleisterplaats voor noordelijke duikers en eenden. De Vondelingenplaat, zoals deze terreinen, hoewel geografisch niet geheel juist, door ons werden aan-

geduid, kon gedurende alle seizoenen bogen op een rijke vogelbevolking en was hierdoor jarenlang het doel van veel excursies. Diverse vogelsoorten heb ik elders nooit meer in dergelijke aantallen aangetroffen dan hier.

Teneinde in de eerste plaats een indruk te geven van het belang van de Waalhaven als wijkplaats voor watervogels bij streng winterweer volgt hieronder een uittreksel van een excursieverslag van 20-2-1954. Op deze datum was de vorstperiode van eind januari al weer ruim 14 dagen beëindigd. Niettemin was er in de ruime omtrek nog nergens open water.

Fuut: Een concentratie van 46 ex. Waalhaven-West.

Roodhalsfuut: 1 ex. tussen vorige.

Aalscholver: Overal in troepjes; totaal ruim 80 ex.

Wilde eend: Slechts 1 ♂.

Smient: Een vlucht van 15 ex. komt overvliegen.

Pijlstaart: 2 ex. tussen vorige.

Toppereend: 6 ex. in de Waalhaven, alle ♀♀.

Grote zaagbek: 7 ex. waaronder 3 ♂♂ Waalhaven-West.

Middelste zaagbek: 29 ex., zowel ♂♂ als ♀♀ Waalhaven-West.

Nonnetje: Over de gehele Waalhaven verspreid, totaal 75 ex., ♀♀ overheersen.

Smelleken: Tot tweemaal toe een jagend ex. boven ruigten ten westen van de Waalhaven, mogelijk dezelfde vogel.

Torenvalk: 2 ex. als vorige.

Meerkoet: Nog grote concentraties in de Waalhaven.

Kemphaan: 2 ex. foeragerend langs de Waalhaven.

De Aalscholver was toen nog een gewone verschijning in de Rotterdamse haven. Reeds enkele jaren later, toen wij gedurende de strenge winter van 1955-1956 het havengebied wederom frequent op waterwild inventariseerden, trad deze markante vogel in merkbaar geringer aantallen op. Gedurende de winter 1962-1963 ontbrak hij geheel.

Binnen een maand zou het beeld zich drastisch wijzigen. 21 maart 1954 bracht een heldere dag met zacht weer. Via de Waalhaven en de terreinen rondom de Jachtdijk leidde de excursie naar het gebied ten westen van het dorp Pernis nabij de Butaanweg. Stellig waren deze opgespoten velden vanuit ornithologisch standpunt bezien van het gehele gebied het rijkst. Reeds kort na de oorlog had men het terrein gelegen tussen het dorp Pernis en de bestaande B.P.M.-raffinaderijen bedijkt en gedeeltelijk omhooggebracht. Daarna echter bleef het grootste gedeelte van het gebied jarenlang onaangetaast met het gevolg dat het terrein in een snel tempo tot een nauwelijks begaanbare wildernis evolueerde. Vanaf de omringende zanddijken was het mogelijk het terrein redelijk te overzien. In de onmiddellijke nabijheid had men reeds het tracé van de latere tweede Petroleumhaven uitbaggerd.

Kuifduiker: 1 ex.; dezelfde van 11 maart j.l.

Aalscholver: Totaal 23 ex. in Waalhaven en Nieuwe Maas.

Blauwe reiger: 1 ex. overvliegend.

Wilde eend: Overal paartjes.

Wintertaling: In totaal ca. 150 ex. op de plassen ten westen van Pernis.

Zomertaling: In totaal ca. 50 paar; ten dele baltend.

Smient: Ca. 40 ex.; eveneens ten westen van Pernis.

Pijlstaart: Verreweg de talrijkste eend vandaag; ca. 700 ex. ten westen van Pernis geteld. Nog nooit zoveel ex. van deze soort hier waargenomen.

Slobeend: Na vorige soort het meest gezien; zowel in paartjes als in troepverband. Totaal ca. 200 ex. geteld.

Toppereend: 1 ♂ in de Waalhaven.

Kuifeend: 9 ex. waaronder 2 ♂♂ in de toekomstige haven.

Tafeleend: Ca. 60 ex. als vorige soort.

Middelste zaagbek: Nog 1 ♂ in de Waalhaven.

Nonnetje: 3 ex. in de Waalhaven; 2 ex. in de toekomstige haven.

Bergeend: 1 paartje ten westen van Pernis.

Kleine zwaan: 1 ex. in jeugdkleed in de toekomstige haven; reeds vanaf 6-3.

Slechtvalk: 2 ex. brengen grote onrust onder de eenden.

Torenvalk: Totaal 7 ex.

Kievit: Veel foeragerende ex. langs de plassen.

Bontbekplevier: Gehoord nabij Pernis.

Watersnip: Overal; vele tientallen ex.

Bokje: 1 ex. uit ruigte opgejaagd.

Houtsnip: 1 ex. als vorige soort.

Wulp: 7 ex. vliegen hoog over in ZW-richting.

Grutto: 7 ex. foeragerend langs de plasjes.

Kluut: 1 ex. als vorige.

Burgemeester: 1 ex. in eerstejaars jeugdkleed tussen de honderden Mantel-, Zilver-, Storm- en Kapmeeuwen die hier komen overnachten; vogel verblijft hier reeds enkele dagen.

Door de gevarieerdheid van het terrein alsmede de aanwezigheid van rijke voedselbronnen achtten vogelsoorten uit totaal verschillende biotopen de Vondelingenplaat een aantrekkelijk broedgebied. Kluten, Bontbekplevieren en Strandplevieren, normaliter vogels van de strandvlakten, brachten hun jongen groot in de onmiddellijke nabijheid van Rietzangers, Zwarte sterns en Futen, vertegenwoordigers dus van onze moerassen. Kieviten, Scholeksters en soms Grutto's vestigden zich op de reeds op de gewenste hoogte gebrachte terreinen, waarop men in afwachting van de definitieve bestemming tijdelijk landbouwgewassen had ingezaaid. De rietmoerassen herbergden grote aantallen Wilde eenden. Zomertalingen en Slobeenden waren eveneens het gehele broedseizoen aanwezig alhoewel wij van de eerste soort het broeden nimmer vaststelden. In 1955 bracht een paartje Tafel-eenden met succes jongen groot. In dezelfde zomer maakten wij mee hoe in één plas een paartje Futen, twee paartjes Geoorde futen en tenminste één paartje Do-daarsjes tot broeden kwamen. Legio was het aantal Meerkoeten dat langs de diverse plassen huisde. Eén van de soorten die ik later nergens meer zo talrijk als broedvogel

zou aantreffen was de Gele kwikstaart. Deze vogel vond vooral langs de dichtbegroeide, kilometers lange waterkeringen geschikte nestelgelegenheid. Een predator die op vrijwel geen enkele excursie ontbrak was de Steenuil. Op de plaats waar onlangs ten behoeve van de zuidelijke uitgang van de Beneluxtunnel een verkeersplein werd gecreëerd stond destijds een groepje knotwilgen waarin jarenlang steevast een paartje van deze vogels huisde. Afgezien van de Steenuil vond gedurende het broedseizoen op de Vondelingenplaat ook predatie plaats door Torenvalken, een enkele Bruine kiekendief, Zwarte kraaien en vooral door overzomerende Mantel- en Zilvermeeuwen. Alhoewel wij meermalen trachtten tot een census te komen van het aantal vogels dat jaarlijks in dit gebied jongen grootbracht bleek dit ondoenlijk. Vaak was het betreden van de opgespoten terreinen niet zonder gevaar. Bovendien wisselden de biotopen door de voortdurende werkzaamheden bijzonder snel. In 1955 maakten wij bijvoorbeeld mee hoe men begin-mei het terrein aan de Butaanweg na lange tijd verder op hoogte ging brengen. Op dat tijdstip hadden zich in de dichte vegetatie reeds tal van eenden en rallen gevestigd. Grote- en Kleine karekieten alsmede Zwarte sterns waren juist uit hun winterkwartieren teruggekeerd en maakten aanstalten te gaan nestelen. Ongeveer drie weken waren voldoende om de gehele wildernis te doen verdwijnen onder een dikke laag modder. De Zwarte sterns vestigden zich elders; de vele jonge eenden kwamen zonder uitzondering om. Het verbazingwekkende was steeds weer dat door de inwerking van zonnestralen de uiterste bovenlaag van recent opgebrachte grond zo snel verhardde dat hij op korte termijn vogels althans kon dragen. Zo ook in 1955 op de Butaanweg; hier konden wij omstreeks half juni vaststellen dat op dezelfde plaats waar

Fig. 1. *Snelle ontwikkeling van de vegetatie. Foto G. Draaijer.*

zes weken tevoren Wilde eenden en Meerkoeten hun eieren bebroedden nu, maar dan twee meter hoger, Kluten hun legsels verzorgden. Wij ervoeren dit als een boeiende, maar toch enigszins lugubere omstandigheid.

18-6-1955: Onbewolkt, NO-wind, ca. 20° C. Excursie naar de plassen rondom de Jachtdijk en de opgespoten terreinen bij de Butaanweg.

Fuut: 1 paar met 4 pulli langs de Jachtdijk.

Goorde fuut: 1 ♂ idem.

Dodaars: Tenminste 2 ex. eveneens aldaar.

Blauwe reiger: Diverse vliegende en foeragerende ex.

Bergeend: 4 ex. langs de Jachtdijk.

Wilde eend: Vele ♂ ♂; diverse ♀ ♀ met tomen pulli.

Zomertaling en Slobeend: Van beide soorten 2 paartjes langs de Jachtdijk.

Tafeleend: 4 ♂ ♂ langs de Jachtdijk.

Torenvalk: Slechts 1 ex.; „biddend” boven één der dijkjes.

Meerkoet: Overal op de plasjes; veel pulli.

Waterhoen: 1 ex. langs de Jachtdijk.

Strandplevier: 2 ex. op het recent opgespoten terrein langs de Butaanweg.

Kleine plevier: 2 nog druk alarmerende paartjes bij de Jachtdijk.

Kievit: Overal; verzamelt zich reeds druk.

Scholekster: 1 ex. overvliegend.

Kluut: Op het onlangs opgespoten terrein langs de Butaanweg blijken zich nog diverse paartjes te hebben gevestigd. Vanaf de dijk tenminste 4 broedende ex. vastgesteld.

Kemphaan en Tureluur: Resp. 11 en 4 ex. langs de Jachtdijk.

Lachstern: 1 ex. laag boven het terrein langs de Butaanweg; vogel wordt hevig aangevallen door Kluten; waarschijnlijk afkomstig van De Beer. Nog nooit hier waargenomen.

Visdiefje: In totaal 5 ex.; broedt hier nooit.

Zwarte stern: Kolonie bij de Jachtdijk lijkt goed bezet; ruim 40 ex. geteld. De broedplaats blijkt niet bereikbaar.

Koekoek: 1 ex. waargenomen.

Overzwaluw: Slechts enkele ex.; de kolonie van vorig jaar is verlaten.

Grasmus: 2 zingende ex.

Grote karekiet: 3 zingende ex.

Kleine karekiet en Rietzanger: Resp. 1 en 4 zingende ex.

Gele kwikstaart: Overal aanwezig.

Rietgors: Veel ex. gezien.

Zwarte kraai: Enkele overvliegende ex.

Tijdens de nazomer was de Vondelingenplaat ongetwijfeld het vogelrijkst. Eind juli nam het aantal steltlopers snel toe. De eerste Watersnippen verschenen, voorlopers

van de enorme horden die gedurende het gehele najaar hier zouden pleisteren. Uren achtereen lagen wij achter de zanddijkjes teneinde van ieder van de foeragerende steltlopers de veldkenmerken in ons op te nemen. Hier leerden wij soorten kennen als Krombekstrandloper, Kleine strandloper en Temmincks strandloper. De betrekkelijk geringe afstand tussen de Vondelingenplaat en de zeekust deed zich vaak gelden: typische kustbewoners als Steenloper en Zilverplevier namen wij meermalen waar; nu en dan verschenen Dwergsterns boven de in uitvoering zijnde havenbassins, vermoedelijk exemplaren van de toen nog aanwezige broedkolonietjes langs de kust van Voorne en De Beer.

De op deze terreinen alom tegenwoordige, in de zomer veelal broeierige slijkmasa vormde een dorado voor, naar onze verbeelding althans, miljarden insecten. Hoe dan ook, soms was het voortgaan vrijwel onmogelijk door het dichte muggengordijn dat boven en tussen de vegetatie hing. Deze insectenrijkdom oefende begrijpelijkerwijs aantrekkingskracht uit op zangvogels; vooral zwaluwen konden tijdens de nazomer in grote vluchten boven de vegetatie foerageren. Voorts leverde ook de najaarstrek van de kleine insecteneters belangwekkende zaken op; een soort als de Waterrietzanger werd bijvoorbeeld bijna iedere nazomer waargenomen.

De herfst bracht weer andere evenementen. De onkruidzaden trokken tal van zaadeters. Vooral gedurende de maand oktober plachten grote vluchten vinkachtigen op de terreinen te foerageren. Eveneens verschenen dan de noordelijke roofvogels; Sperwer en Smelleken hadden het vooral voorzien op de grote concentraties zangvogels. Zo zagen wij eens, op 8-10-1955, hoe een Smelleken na een langdurige achtervolging een Boerenzwaluw wist te bemachtigen. In die

tijd waren Slechtvalken nog gewone verschijningen; deze magnifieke roofvogel predateerde, behalve op eenden, vooral ook op postduiven. Meermalen namen wij waar hoe op weekenddagen, wanneer in de namiddag grote vluchten wedstrijdduiven uit het zuiden Rotterdam naderden, één of meer Slechtvalken deze na een lange vlucht waarschijnlijk vermoeide prooi met succes bejaagden. De Bruine kiekendief kon in alle maanden van het jaar op de Vondelingenplaat worden waargenomen, gedurende de nazomer echter wel het meest.

Ter afsluiting van de waarnemingenreeks geef ik hieronder een uittreksel van het excursierapport van 9-10-1954, een dag met fraai najaarsweer. 's Morgens had er een sterke vinkentrek plaatsgevonden. Bezocht werden de uitgestrekte ruigten ten westen van de Waalhaven alsmede de plassen nabij de Jachtdijk.

Fuut: 1 ex. in één der plassen.

Geoorde fuut: 3 ex. idem.

Dodaars: Op iedere plas aanwezig; totaal ca. 50 ex.

Aalscholver: Totaal 16 ex. boven de Waalhaven en Nieuwe Maas geteld.

Blauwe reiger: Zowel foeragerende als overvliegende ex.; totaal 7.

Wilde eend: Uitzonderlijk weinig; nog geen 10 ex.

Krakeend: 1 ♂ in één der plassen.

Wintertaling: Aantallen vallen eveneens tegen; ca. 60 ex.

Zomertaling, Smient en Pijlstaart: Resp. 2, 3 en 3 ex. op de plassen.

Slobeend: Totaal 50 ex.; dit aantal is, gezien de datum, normaal.

Tafeleend: Totaal ca. 25 ex. verspreid over de diverse plasjes.

Toppereend: 1 ♀ tussen de vorige soort.

Bruine kiekendief: 4 ex. jagend boven de ruigten, waaronder 1 ♂.

Blauwe kiekendief: 1 ♀ als vorige soort.

Sperwer: 1 ex. komt laag over.

Torenvalk: Diverse ex., tenminste 5 stuks.

Patrijs: Eén koppel wordt opgejaagd.

Waterral: 1 voortdurend roepend ex. in een perceeltje Mattenbies.

Waterhoen: 2 ex. langs de rand van één der plasjes.
 Meerkoet: Overal.
 Zilverplevier, Bontbekplevier en Kleine plevier: resp. 1, 2 en 1 ex. langs de boorden van de diverse plasjes.
 Kievit: Overal in troepjes van diverse grootte.
 Bonte strandloper: 1 ex. bij de 2 Bontbekplevieren.
 Kempshaan: Totaal 75 ex. geteld.
 Tureluur: Slechts 1 ex.
 Zwarte ruiter en Groenpootruiter: Resp. 25 en 5 ex.
 Wulp: Er komt een grote vlucht van ca. 80 ex. hoog over.
 Watersnip: Vele tientallen ex.
 Mantel-, Zilver-, Kap- en Stormmeeuw: 's Avonds komen deze soorten zonder ophouden uit het havengebied aanvliegen teneinde hier te overnachten.
 Vissdieffe en Zwarte stern: Resp. 1 en 11 ex. jagend boven de grootste plas.
 Boerenwaluw: Nog veel; zeker ruim 100 ex.
 Huiswaluw: Enkele tussen de vorige soort; niet meer dan 10.
 Zanglijster: Enkele ex. opgejaagd uit de ruigten.
 Koperwiek: Als vorige soort, maar talrijker.
 Tapuit: 4 ex. waargenomen.
 Kleine karekiet: 1 ex., herhaaldelijk zachtjes zingend.
 Kuifleeuwerik: 1 ex. langs de Vondelingenweg.
 Veldleeuwerik en Graspieper: Van beide soorten diverse ex. gezien.
 Gele kwikstaart en Witte kwikstaart: Resp. 10 en 2 ex. langs de plasjes.
 Bonte kraai: Een troepje van 5 ex. komt hoog over; richting ZW.
 Zwarte kraai: Diverse ex.
 Kauw: Veel; zowel trekkers als foeragerende ex.
 Vink: Overal in de ruigten; ook nog trekkende troepjes.
 Keep: Als vorige soort; echter aanzienlijk minder talrijk.
 Kneu: Voortdurend troepjes in de ruigten.
 Rietgors: Slechts 1 ex.

Na 1956 nam de oppervlakte van de voor vogels geschikte terreinen door de voortschrijdende industrie snel in grootte af. Weliswaar poogden allerlei vogelsoorten nog jarenlang zich te vestigen op de daarvoor in aanmerking komende terreinen maar van

deze broedpogingen kwam zelden iets terecht.

Inmiddels was Rotterdam begonnen aan zijn Botlekproject. Op de gehele oostpunt van Rozenburg herhaalde zich hetgeen wij reeds hadden leren kennen: ontruimde boerderijen, lange pijpleidingen, draglines en eindeloze moddervlakten. Ook op Rozenburg hadden wij wederom allerlei onverwachte ornithologische ontmoetingen.

Het omvormen van oorspronkelijk agrarische gronden in terreinen die bestemd zijn voor het scheppen van woon- en werkgelegenheid vindt alom in den lande plaats; in het Waterweggebied gebeurt dit op een dergelijk grote schaal dat het aantal permanent voor vogels geschikte biotopen vrijwel geheel dreigt te verdwijnen. De gevolgen hiervan zijn nu reeds duidelijk merkbaar, zeker indien men de huidige situatie vergelijkt met

Fig. 2. Moerasandijvie. Foto G. Draaijer.

die van rond vijftien jaar geleden. Enerzijds gaat het om soorten die landelijk een moeilijke tijd blijken door te maken zoals Torenvalk, Steenuil en Visdiefje. Anderzijds echter is er sprake van een regionale achteruitgang. Vogelsoorten als Roek en Gele kwikstaart kunnen zich kennelijk in het Rijnmondgebied niet of nauwelijks als broedvogel handhaven en zelfs de Blauwe reiger wordt een uitgesproken schaarse verschijning. Weliswaar is inmiddels in Nederland menigmaal gebleken dat op kunstmatige wijze voor tal van vogelsoorten aantrekkelijke broed- en pleisterplaatsen kunnen ont-

staan, doch dergelijke gebieden krijgen in vrijwel alle gevallen nooit metterdaad deze status. In het Waterweggebied, waar men wellicht als nergens anders hier te lande met de beschikbare ruimte moet woekeren, zal men in ieder geval nooit zo coulant zijn. Het ziet er dan ook naar uit dat men hier in de nabije toekomst alleen nog vogels kan aantreffen in terreinen zoals het hierboven beschreven gebied, de Vondelingenplaat. Onverwacht rijke gebieden misschien, maar met het uitzichtloze toekomstbeeld dat ze voorgoed zullen worden prijsgegeven aan de cultuursteppe.

Nieuwe gegevens over de verspreiding van de Laatvlieger, *Eptesicus serotinus* (Schreb.), in Nederland

S. BRAAKSMA.

(Stafafd. Natuurbehoud van het Staatsbos-
beheer, m.m.v. het RIVON)

In 1952 verscheen een publikatie, die gevoegelijk mag worden beschouwd als de beste bron van informatie over de verspreiding van verschillende vleermuissoorten in ons land in vroeger jaren. Deze publikatie (1) is tevens een van de zeer weinige Nederlandse publikaties, waarin vrij uitvoerig wordt geschreven over de Laatvlieger. Er is nl. een overzicht in opgenomen van alle tot toen bekende gegevens over de verspreiding van deze soort. Dit overzicht vermeldt 51 vindplaatsen van deze grote donkere vleermuis met zijn „wolfskop”. Hierbij zij opgemerkt, dat Texel en Den Burg als twee verschillende vindplaatsen zijn aangegeven. Den Burg is echter v.z.b. de enige plaats op Texel waar Laatvliegers voorkomen, zodat het wellicht juister is, om deze beide vond-

sten onder één nummer te boeken, met als gevolg dat er precies 50 vindplaatsen overblijven. Het is altijd interessant om oude gegevens over de verspreiding van een diersoort met nieuwe te vergelijken. Daar door hierna te noemen omstandigheden deze mogelijkheid zich thans voordoet, is aan de hand van het voornoemde overzicht een kaart gemaakt, waarop de 50 vindplaatsen zijn aangegeven. Ter wille van de vergelijkbaarheid is op deze kaart een onderscheid gemaakt tussen zomerverblijfplaatsen en winterverblijfplaatsen (fig. 1).

Hierbij zijn alle waarnemingen in de maanden april t/m september als „zomerwaarnemingen” aangemerkt en alle waarnemingen in de overige maanden als „winterwaarnemingen”. Dit is wellicht een wat willekeu-